

יעחק אייזיק אייכנשטיין

ביסוד דין טומאת ידים ברצועות תפילין

א.

טעם רבי פרנך להא דכתבי הקודש מטמאים את הידים דהוא כדי שלא יגע בהן בלא כיסוי - אינו מתאים לרצועות תפילין עם התפילין

משניות ידים (פרק ג' משנה ג'): "רצועות תפילין עם התפילין מטמאות את הידים רבי שמעון אומר רצועות תפילין אינן מטמאות את הידים". ובתוספתא (פרק ב' ה"ד): "רבי שמעון ב"ר יהודה אומר משום ר"ש הנוגע ברצועה טהור עד שיגע בקציצה. ר' זכאי אומר משום ר"ש עד שיגע במזוזה".

ועי' במשנה אחרונה, שבאר שעל כרחך לא נחלק ר"ש על דין רצועות תפילין או קציצה, משום שהן אינן אלא ידים לכתבי הקודש, דהא להלן שם בתוספתא (ה"ה) תניא דמשיחות והרצועות שתפרן בספר מטמאות את הידים, משום שהן יד לספר, ולא פליג ר"ש, ועל כרחך שהכא לא חשיבי כידים, אלא קדושתן מפני עצמן היא, מפני שהן משלימות לאותיות ש-ד-י, וחשובות בעצמן ככתבי הקודש (כשהן מחוברות לתפילין), וע"ז פליג ר"ש וסבר שאין מטמאים אלא כתבי הקודש עצמן. עי' שם.

והנה עיקר טעם כתבי הקודש, שבכללן רצועות התפילין עם התפילין, לרבנן שמתמאין את הידים, מבואר לפום רהיטת הסוגי' בשבת (יד.) דהוא מכלל גזירת י"ח דבר, שגזרו בו ביום שנמנו ב"ש וב"ה בעלית חנניה בן חזקיה בן גרון, כדתניא שם בכלל הפוסלין את התרומה הספר והידיים, ובגמ' שם, וספר מ"ט גזרו ביה רבנן טומאה אמר רב משרשיא שבתחילה היו מצניעין את האוכלין דתרומה אצל ס"ת דאמרו האי קדש והאי קדש, כיון דקחזו דאתו לידי פסידא גזרו ביה רבנן טומאה. והידיים, מפני שהידיים עסקניות הן. ושם, תנא אף ידים הבאות מחמת ספר פוסלות את התרומה משום דר' פרנך, דא"ר פרנך א"ר יוחנן האוחז ס"ת ערום (רש"י, אלא ע"י מטפחת) נקבר ערום. ולהלן שם אמרו, שגזרו בתחילה על ידים הבאות מחמת ספר ואח"כ גזרו על כל הידים מחמת שהן עסקניות, דהא לאחר שגז' על כל ידים

לא הוצרכו לגזור על ידים הבאות מחמת ספר. ומכל מקום כתבו בתוס' שם (ע"ב ד"ה כיון), דאיכא נפק"מ בגו' זו דספר מטמא את הידים אף לאחר שגז' על כלל הידים שמטמאות את התרומה, באופן שלאחר שנטל ידיו נגע בספר, דבעי ליה ליטול ידיו בשנית (אף שלא הסיח דעתו), עי"ש.

עכ"פ מבואר מרהיטת הסוגי' דהטעם שספרים מטמאים את הידים הוא משום הא דרבי פרנך, ולפי זה כתבו התוס' שם (ע"א ד"ה האוחז), שקצת משמע שאסור לנגוע אף בשאר כתבי הקודש בלא מטפחת, דהלא תנן במסכת ידים שכולם מטמאים את הידים, והיינו שכיון שהטעם למה שמטמאין הוא כדי שלא יגע בהן ערום, על כרחך גם בשאר כה"ק, ולא דווקא ס"ת, אין ליגע ערום. אלא שיש להבין לפי זה, דהלא ברור שברצועות תפילין לא שייך לומר שיש ביזוי כשהוא נוגע בהן בלא מטפחת, דהלא זו היא דרך הנחתן, ואם כן מאי טעמא נכללים הן בכלל כתבי הקודש לענין טומאה.

ב.

דעת הרמב"ם שאכן עיקר הטעם שכה"ק מטמאים את הידים הוא משום הרחבת הדין שהם עצמם פוסלים את התרומה מחשש פסידא

אמנם, דעת הרמב"ם בפיה"מ ובספרו (פ"ט משאר אבה"ט ה"ה), שאין טעם טומאת כה"ק את הידים משום הא דרבי פרנך, אלא שגזירת ספר המטמא את הידים יסודה בגזירת ספר המטמא את התרומה משום פסידא דעכברים כנ"ל, וכן כתב רבינו בספרו: "בראשונה היו מניחין ככרות וכו', לפיכך גזרו שכל תרומה שתיגע באחד מכתבי הקודש נטמאת וכו' ונמצאו כל כתבי הקודש מטמאין את הידים, ולא עוד אלא מי שהיו ידיו טהרות ונגע באחד מכתבי הקודש נעשו ידיו שניות וכו'" ולא הביא כלל הטעם דרבי פרנך, וכן הוא להדיא בפה"מ שם במשנה ב', וזה הוא מקור דבריו, וכמו שנביא אי"ה להלן. ויש לדחוק את הסוגי' בשבת לדבריו, שגזירה זו דרבי פרנך נתבטלה אחר שגזרו על כל הידים משום שהן עסקניות, שגם דינא דרבי פרנך משייך שייכי להא דידים עסקניות ומבזות הספר במישמושן בו, ורק גזרו טומאה על ידים הבאות מחמת ספר משום הצנעה של תרומה ואף שהידיים

טהורות לגמרי וכך אכן ביאר החזון איש בידים עי' שם (ובאמת מצד אחד הוא מדוייק שם בסוגי', שאמרו אף ידים הבאות מחמת ספר וכו', ופשיטא שלא נתכוננו אף לרבוי שלא רק סתם ידים, דהרי זה כבר נגזר קודם, וע"כ דהכוונה היא אף ידים, ולא רק ספר, וכמו שכתבו שם התוס', אלא שמצד שני הלא נתנו טעם דרבי פרנך, וצ"ע).

ולפי כל זה ליכא כלל לדון כדברי התוס' שכל כה"ק יש לאסור בהם נגיעה בלא מטפחת, וכ"ש תפילין. אולם, כאמור, דעת התוס' אינה כן, אלא כפשטא דהסוגי' דשבת וכנ"ל, שכתבו שאף לדינא קי"ל כגזירה דרבי פרנך, דמ"מ לא בטלה דנפק"מ לעניין נוגע בספר לאחר נטילה, וכן להא שיש ללמוד שכל כה"ק אסורים בנגיעה בלא מטפחת (אמנם הרמ"א בד"מ [או"ח קמו, א] כתב דלא ראה דנוהגין כן), ולפי זה הדרא קשיא לדוכתיה דאם כן רצועות תפילין נמי, וצ"ע.

ג.

מדברי הר"ש יש ללמוד שלא גזרו ברצועות תפילין אלא לקודש ולא לתרומה, וביאור טעם לגז' זו

ומצאנו שהר"ש לידים (שם משנה ב') עמד על שאלה זו, דהתם תנן: כל הפוסל את התרומה מטמא את הידים להיות שניות, היד מטמא את חברתה, דברי רבי יהושע. וחכ"א אין שני עושה שני. אמר להם: והלא כתבי הקודש שניים ומטמאים את הידים. אמרו לו: אין דנין דברי תורה מדברי סופרים ולא דברי סופרים מדברי תורה ולא דברי סופרים מדברי סופרים. ובר"מ שם ביאר דמתני' קאי אתרומה, וכנ"ל, דספרים גזרו עליהם להיות כשניים לפסול את התרומה ומטמאים את הידים, ורבי יהושע בא ללמוד מכך על כל אוכלין שניים שיטמאו את הידים כשם שפוסלין את התרומה, וע"ז השיבו לו חכמים שאין למדין ד"ס מד"ס. וכנראה מכאן סמך הרמב"ם את שיטתו הנ"ל, שגז' ידים הבאות מחמת הספר עיקרה במה שספר פוסל את התרומה, דאל"כ מה השווה כלל רבי יהושע, הלא מה שספרים פוסלים את התרומה ומה שידים הבאות מחמת ספר פוסלים התרומה הן מב' טעמים שונים, וע"כ דחד עניינא הוא, ואף חכמים הודו לו לעניין ספרים.

אמנם, הר"ש שם באר כולה מתני' לעניין קדש ולא לעניין תרומה, שכן הוכיח מכמה מקומות בש"ס שאין שני עושה שני אלא לקודש, וע"כ אין יד מטמאה

חברתה אלא לקודש, אלא שהקשה דלפי זה לכא' אינו מוכן, מה הביא רבי יהושע ראייה מהא דספר הפוסל את התרומה מטמא את הידים, והלא ההוא תניא לענין תרומה במסכת שבת כנ"ל, ותי' דלא הביא רבי יהושע ראייה אלא מכגון רצועות תפילין, שלא שייך בהן הא דרבי פרנך, ועל כרחך גז' בפני עצמה יש בהן, ודווקא לקודש, עי' שם לשונו.

הלא מבואר בדבריו תי' על מה שהתקשינו, דלא יתכן שייאסר לגעת בידיים מגולות ברצועות תפילין, אלא שהיא גזירה מיוחדת, שגזרו שרצועות תפילין עם התפילין יטמאו את הידים, ודווקא לקודש. אלא שאין מוכן לנו לדבריו, מה הטעם שיטמאו רצועות תפילין את הידים לרבנן דלא סברי כרבי יהושע, דסבר דכלל הוא שכל הפוסל את התרומה מטמא את הידים, דכל שני עושה שני בקודש, אבל רבנן דלא סברי כן לא נודע מה טעמם בגז' זו.

ומה שיייתכן לבאר הוא עפ"י המבואר במשנה שם בפ"ד משנה ו': אומרים צדוקים, קובלין אנו עליכם פרושים, שאתם אומרים, כתבי הקדש מטמאין את הידים, וספרי המירס אינם מטמאין את הידים. אמר רבן יוחנן בן זכאי, וכי אין לנו על הפרושים אלא זו בלבד, הרי הם אומרים, עצמות חמור טהורים, ועצמות יוחנן כהן גדול טמאים. אמרו לו, לפי חבתן היא טמאתן, שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרודות. אמר להם, אף כתבי הקדש לפי חבתן היא טמאתן, וספרי המירס שאינן חביבין אינן מטמאין את הידים. ועי' בתוי"ט (ד"ה שלא) שכתב שאף לפי האמת קיים טעם זה של לא ייעשה אדם וכו', לענין עור האדם בפ"ט דחולין משנה ב', והיינו שמבואר שם בסוגי' דאין טומאתו אלא מדרבנן (תלוי בא"ד עי' שם), שלא יעשה אדם עור אביו ואימו שטיחים.

ולפי זה, יתכן שהכא נמי דין רצועות תפילין עם התפילין שמטמאין את הידים לקודש בלבד (עפ"י דברי הר"ש) יסודו בסברא זו, שגזרו בהן אטו שמא יעשה שטיחים (כעור האדם), ולפי חבתן טומאתן, וכ"ז הוא לקודש בלבד, דלתרומה אין מהני אלא סברת ר' פרנך, שלא שייכת ברצועות תפילין, והיינו שגזרו ברצועות ובקציצות, שיש בהן איזה דין כתבי הקודש מפני שמשלימות בקשריהן את שם ש-ד-י, שכל שהן מחוברות עם התפילין יהיה בהן דין שמטמאות את הידים לקודש בלבד, משום טעם זה של חבתן, שמא יעשה מהן שטיחים, דכשם שמצינו

שהטפילו את עור האדם לאדם, כיון שעכ"פ שם אדם לו, ונתנו לו מדרכנו טומאה משום סברא דלפי חיבתן טומאתן, והיינו שמא יעשה אדם עור אביו ואימו שטיחים, ה"נ הטפילו חכמים את רצועות התפילין והתפילין לפרשיות, ונתנו להם דין כה"ק, כיון שיש להן מחמת עצמן שם של כה"ק משום הרצועות, (לדעת רש"י, עי' חידושי מרן ר"ז הלוי הל' תפילין), ואף שאין שייך בזה טעמא דרבי פרנך, עכ"פ לפי חיבתן טומאתן, דגם כאן שייך הטעם שמא יעשה אדם אותן שטיחים או תשמיש אחר של בזיון, וכמש"נ.

והנה החיי אדם סוף כלל מ' כתב עפ"י דברי התוס' הנ"ל, שאם נוגע באחד מכה"ק או בתפילין וברצועותיהן באמצע סעודה יש לו ליטול ידיו בשנית. והבה"ל סוף הל' נטילת ידים (ס"ס קס"ה סד"ה לחזור) דחה אותו, משום דרך התקנה השניה של ידים עסקניות שייכת גם בחולין שתקנו אותן מסרך תרומה, אך לא גזירת ר' פרנך הקדומה לה, ומכל מקום כתב שלכתחילה יש לחוש לכך עיי"ש. והיינו דהחיי אדם למד דכל גזירת ידים, שנבעה מהא דידיים עסקניות, שייכת גם לחולין שגזרו בהן נטילה סרך תרומה.

אמנם העירוני על החיי אדם, דהלא רשאי האדם לאכול אכילת ארעי עם תפילין, והכיצד יכול הוא להישמר לבלתי נגוע ברצועות, וכי יצטרך ליטול ידים כל רגע או לאכול עם כפפות? אמנם, למה שנתבאר מדברי הר"ש, דיש לרצועות תפילין דין בפ"ע, שמטמאות את הידים לקודש בלבד משום חיבתן, הלא עכ"פ לעניין רצועות אין לחוש לדברי החיי אדם (גם לדעת התוס'), דעכ"פ דין בפ"ע הן, וכ"כ בשו"ת פנים מאירות (ח"א ס' עז) עיין שם, וכמש"נ.

